

ROZPROSZONE DZIEDZICTWO RADIA WOLNA EUROPA. SPUŚCIZNY LUDZI KULTURY, NAUKI I SZTUKI ZWIĄZANYCH Z RADIEM WOLNA EUROPA W ZASOBIE ARCHIWUM EMIGRACJI BIBLIOTEKI UNIwersyteckiej W TORUNIU

Marta BANASZAK, Mirosław A. SUPRUNIUK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika)

Historyk, podejmujący studia nad różnymi aspektami dziejów i dorobku Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, musi sobie zdawać sprawę ze znacznego rozproszenia źródeł bezpośrednio odnoszących się zarówno do tej działalności, jak i losów jej pracowników. Dokumentacja papierowa i dźwiękowa wszystkich krajowych redakcji Radio Free Europe oraz archiwum Radio Liberty, tzn. tej jego części, którą zamknięto w początkach lat 90. XX stulecia, zostały zdeponowane w Hoover Institution przy Stanford University¹. Wcześniej i później Instytut Hoovera pozyskał również liczne spuścizny ludzi pracujących w RFE/RL². Materiały te są w całości opracowane i udostępniane dla badań naukowych. Niektóre z nich także w Internecie. W końcu lat 90. rząd amerykański sfinansował skopiowanie nagrań i skryptów audycji Rozgłośni Polskiej RWE i mikrofilmy zostały przekazane do Polski, trafiając do Archiwum Akt Nowych i Narodowego Archiwum Cyfrowym w Warszawie. Materiały te są udostępniane, a nagrania audycji zostały po oczyszczeniu i opracowaniu umieszczone na portalu

¹ Pełna informacja o zasobie Hoover Institution znajduje się w Internecie, patrz: <http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt996nd6jz/> [dostęp: 24.10.2014]. Trzeba jednak pamiętać, że materiały zdeponowane z Stanford nie są kompletne. O tym, w jakim zakresie archiwum to zostało pomniejszone o akta zniszczone na początku lat 90., wspominał Adam Rosenbusch w liście do „Dziennika Polskiego” w Londynie; A. Rosenbusch, *Archiwa RWE*, Tydzień Polski 11.06.1994, s. 12–13.

² Z pracowników polskiej sekcji m.in.: Zdzisława Najdera, Marka Łatyńskiego, Andrzeja Czechowicza, Barbary Nawratowicz, Eugeniusza Romiszewskiego, Henryka Rozpędowskiego, Józefa Ptaczka i innych.

Polskiego Radia³. Za wyjątkiem dokumentacji działalności redakcyjnej, która w całości znalazła się w Stanach Zjednoczonych oraz w kilku polskich ośrodkach archiwalnych na Zachodzie, np. w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Muzeum Polskim w Rapperswilu, Instytucie Polskim i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, czy w Bibliotece POSK, gromadzone były dokumenty, druki i nagrania radiowe oraz spuścizny pracowników RWE⁴. Również w Polsce, w instytucjach archiwalnych i bibliotecznych znajdują się różnej wielkości i wartości materiały aktowe, integralnie związane z działalnością RWE, przede wszystkim spuścizny archiwalne po jego pracownikach. Na szczególną uwagę zasługuje zespół archiwaliów, przechowywanych w AAN i Ossolineum, m.in. archiwa Tadeusza Chciuka, Stefana Korbońskiego, Jana Nowaka (część) oraz Tadeusza Żenczykowskiego. Są to z reguły materiały o charakterze politycznym.

Zasób Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, w części dotyczącej polskich rozgłośni radiowych na świecie, jest stosunkowo mało rozpoznany, choć był przywoływany w badaniach naukowych. Oprócz materiałów dotyczących RWE, które stanowią treść niniejszego artykułu, należy wymienić różnego rodzaju dokumentację związaną z innymi rozgłośniami radia polskiego. I tak, chronologicznie, najstarszym będzie zespół dokumentów Sabina Popkiewicza, mjr inżyniera pracującego w sztabie Naczelnego Wodza, który w ostatnim roku wojny światowej przygotował opracowanie na temat wysiłków PSZ na Zachodzie nad organizacją i utrzymaniem technicznej strony łączności radiowej z Krajem w czasie II wojny (1940–1945), w tym np. budowy anten na terenach zajętych przez aliantów. Projekt Popkiewicza wyróżniał się oryginalnością rozwiązań, które nie naśladowały żadnego z istniejących ówczesnie i wcześniej systemów. W materiałach Popkiewicza znalazły się także propozycje nawiązania i prowadzenia łączności z Polską po II wojnie. Działająca od pierwszych tygodni wojny polska sekcja BBC w Londynie zatrudniała m.in. malarza i krytyka sztuki, Marka Żuławskiego, który w regularnych audycjach mówił o brytyjskich wydarzeniach kulturalnych. W spuściznie Żuławskiego w Toruniu zachowały się maszynopisy audycji radiowych od lat 40. do lat 70. Podobne skrypty zawierając archiwa Zdzisława Broncela, Jana Krok-Paszkowskiego. W materiałach Broncela zachowała się ponadto oryginalna metalowa płyta gramofonowa z nagraniem audycji. Na szczególną uwagę zasługuje spuścizna Witolda Leitgebera. Po demobilizacji z PSZ w 1948 roku w randze kapitana Leitgeber zaczął pracować w polskiej sekcji BBC jako współredaktor i spiker, i pracował w radio do 1987 roku, chociaż był już wówczas na emeryturze. Z pracą w radio związane jest cenne znalezisko w jego archiwum: otóż w latach 50. BBC zamówiło u Czesława Miłosza, przebywającego wówczas w siedzibie paryskiej „Kultury”, cykl audycji, które miały być odczytywane w radio. Miłosz nadsyłał z Paryża rękopisy tekstów, które przepisywano i — ponieważ nie było bezpośredniego kontaktu — bez korekty czytano. Nie zachowały się żadne nagrania. Rękopisy trafiały do kosza, a maszynopisy niszczone. Leitgeber ocalił jeden z rękopisów, który znajduje się w jego archiwum i jest najpewniej jedynym dowodem współpracy poety z BBC. Nieliczne w zasobie Archiwum Emigracji są dokumenty, dotyczące innych rozgłośni polskich. W archiwum pisarki i dziennikarki, Róży Nowotarskiej, znalazły się nagrania autorskich programów muzycznych z Voice of America. W niewielkim zespole doku-

³ <http://www.polskieradio.pl/68,Radia-Wolnosci> [dostęp: 24.10.2014]

⁴ I tak np. z materiałów, dotyczących kultury polskiej na obczyźnie i związanych z RWE, w Muzeum Polskim w Rapperswilu znajduje się fragment archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego, w Londynie archiwum Mariana Hemara, w Nowym Jorku spuścizna Andrzeja Pomiana czy Józefa Wittlina.

mentów Józefa Łobodowskiego, obejmujących także jego pracę w Radio Madryt, zachowało się kilka skryptów audycji. W spuściznach innych osób znaleźć można też ślady ich współpracy lub korespondencje z Radio France Internationale i Deutsche Rundfunk.

Archiwum Emigracji — Radio Wolna Europa

Kilkanaście lat temu ukazał się niewielki szkic Mirosława Supruniuka, zatytułowany *Radio Wolna Europa w zbiorach Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, bardzo skrótowo opisujący zespół dokumentów, związanych z RWE, przechowywanych wówczas w Toruniu. Był on drukowany w książce, wydanej przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych, pt. *Wokół Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa* (2002)⁵. Informacje, zawarte we wzmiankowanym wydawnictwie, zdezaktualizowały się w dużym stopniu, stąd przekonanie o konieczności jego poszerzenia.

Należy zauważyć na wstępie, że tworzący się w Toruniu na początku lat 90. ub. stulecia ośrodek archiwalno-badawczy pn. Archiwum Emigracji, jako pierwszy w Polsce rozpoczął starania o pozyskiwanie materiałów pośrednio lub bezpośrednio związanych z RWE. Wydaje się również, że właśnie z Archiwum Emigracji, jako pierwszym w Polsce ośrodkiem naukowym, współpracowali b. pracownicy RWE. W 1994 roku Bibliotece Uniwersyteckiej podarowane zostało archiwum londyńskiego tygodnika literackiego „Wiadomości”. Wśród materiałów redakcyjnych znalazła się kompletna dokumentacja, związana z wydawaniem w latach 1963–1969 miesięcznika „Na Antenie” — autonomicznego dodatku do tygodnika, redagowanego w Rozgłośni Polskiej RWE w Monachium przez Zygmunta M. Jabłońskiego, a później Pawła Zarembę. W 1995 roku ukazał się przygotowany w Archiwum Emigracji tom, zatytułowany „*Wiadomości*” i okolice, zawierający szkice i relacje wspomnieniowe na temat londyńskiego tygodnika. Wśród ponad 30 emigrantów, którzy wzięli udział w projekcie i nadesłali swoje wspomnienia, byli pisarze i dziennikarze emigracyjni, a jednocześnie współpracownicy i pracownicy RWE, m.in.: Stefania Kossowska, Gustaw Herling-Grudziński, Janusz Kowalewski, Jan Nowak-Jeziorański, Tadeusz Nowakowski, Włodzimierz Odojewski i Tymon Terlecki. Było to, jak się wydaje, pierwsze w Polsce znaczące zaangażowanie się emigrantów w krajowe badania i działalność naukową. Na szczególną uwagę zasługuje szkic J. Nowaka-Jeziorańskiego, zatytułowany *Nie tylko „Na antenie”*, poświęcony okolicznościom współpracy RWE z tygodnikiem „Wiadomości”. W latach późniejszych, w zeszytach czasopisma poświęconego kulturze emigracji polskiej, pt. „Archiwum Emigracji. Studia — Szkice — Dokumenty” (wydawanego od 1998 r.), publikowane były inne oryginalne materiały źródłowe i opracowania, związane z radiofonią polską na emigracji⁶ oraz zwłaszcza z monachijską rozgłośnią, w tym rozmowy Aliny Grabowskiej-Perth z Zygmuntem Michałowskim i Janem Nowakiem-Jeziorańskim, wywiad Marka Łatyńskiego z Józefem Czapskim, rozmowa Anny Frajlich z Czesławem Miłoszem, nagrana w 1980 roku na zamówienie RWE, dyskusja radiowa pt. *Dwudziestolecie „Kultury”* z udziałem: Juliusza Sakowskiego, Marii Danilewicz Zielińskiej, Pawła Zaremby, Michała Chmielowca i Juliusza Miero-

---

⁵ M. A. Supruniuk, *Radio Wolna Europa w zbiorach Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, [w:] *Wokół Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa*, Warszawa 2002, s. 109–115.

⁶ Np.: J. Jędrzejczak, *Mówi Polskie Radio Kair*, Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty 2001 z. 4, s. 7–28; J. Winczakiewicz, *Audycje polskie z Paryża*, tamże 2000 z. 3, s. 269–278.

szewskiego oraz, np. tekst audycji Konrada Tatarowskiego *Hilary Krzysztofiak* (z 13 kwietnia 1990 w ramach cyklu „Polish authors in exile”). Czasopismo toruńskie zamieściło również wspomnienia o T. Chciuku, Kazimierzu Zamorskim, Andrzeju Pomianie i innych. Konsekwencją zainteresowania tematyką RWE była publikacja w roku 2009 polskiego przekładu książki Archa Puddingtona, *Rozgłośnie wolności. Tryumf Radia Wolna Europa i Radia Swoboda w zimnej wojnie*, przygotowanej przez Andrzeja Borzyna.

Spośród innych wydawnictw Archiwum Emigracji, odnoszących się pośrednio do Radia Wolna Europa, należy wymienić książki współpracowników RWE: S. Kossowskiej *Przyjaciele i znajomi* (1998), Bronisława Przyłuskiego *Strofy o malarstwie* (2000) oraz M. Danilewicz Zielińskiej *Fado o moim życiu* (2000), a także biografię B. Przyłuskiego autorstwa Marty Mroczkowskiej-Gesek i Anny Mieszkowskiej, opisującej pracę poety w Monachium⁷. W latach 2014–2015 opublikowane zostały listy do redakcji „Wiadomości” Mariana Hemara, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Ferdynanda Goetla, Michała K. Pawlikowskiego, Janusza Kowalewskiego, Józefa Łobodowskiego, Michała Chmielowca i Józefa Wittlina — współpracowników RWE i autorów wielu audycji radiowych.

Dokumenty

Archiwum Emigracji składa się z ośmiu działów tematycznych: I. Archiwa instytucji emigracyjnych i polonijnych; II. Archiwa i kolekcje osobowe; III. Księgozbiory historyczne; IV. Zbiory dokumentacyjne; V. Zbiory audiowizualne; VI. Sztuka polska na świecie; VII. Biblioteka podręczna (książki i prasa); VIII. Zbiory cyfrowe. W każdym z tych działów znajdują się materiały, związane z RWE.

I. Archiwa instytucji emigracyjnych i polonijnych:

Najważniejszą kolekcją archiwalną w Archiwum Emigracji jest archiwum tygodnika literackiego „Wiadomości”, założonego i redagowanego w Londynie przez Mieczysława Grydzewskiego, a po jego śmierci w 1970 roku — przez Michała Chmielowca i od 1973 roku przez Stefanię Kossowską. Pismo ukazywało się od kwietnia 1946 do kwietnia 1981 roku. Archiwum zawiera korespondencję ponad sześciu tysięcy osób, współpracowników i czytelników tygodnika, wielu z nich było autorami i współpracownikami Rozgłośni Polskiej RWE w różnych okresach jego dziejów. Można zaryzykować tezę, że wszyscy merytoryczni (autorzy audycji) pracownicy i współpracownicy monachijskiej rozgłośni korespondowali z „Wiadomościami” w okresie ich ukazywania się. Wymieńmy najwybitniejszych z nich w kolejności alfabetycznej: Stanisław Baliński, Tadeusz Chciuk, Michał Chmielowiec, Maria i Józef Czapscy, Maria Danilewicz-Zielińska, Jan Fryling, Witold Gombrowicz, Marian Hemar, Gustaw Herling-Grudziński, Waław Iwaniuk, Konstanty A. Jeleński, Leopold Kielanowski, Stefania Kossowska, Janusz Kowalewski, Jan Krok-Paszkowski, Marian Kukiel, Józef Łobodowski, Jan Nowak-Jeziorański, Tadeusz Nowakowski, Zygmunt Nowakowski, Beata Obertyńska, Adam Pragier, Bronisław Przyłuski, Edward Raczyński, Zofia Romanowiczowa, Jerzy Stempowski, Tymon Terlecki, Wiktor Trościanko, Wojciech Wasutyński, Kazimierz i Halina Wierzyńscy, Józef i Halina Wittlinowie, Kazimierz Zamorski, Paweł Zaremba i Waław A. Zbyszewski. Szczególnie obszerny jest zespół listów T. Nowa-

---

⁷ M. Mroczkowska-Gesek, A. Mieszkowska, *Bronisław Przyłuski — życie i twórczość literacka*, Toruń 2014, s. 31–38.

kowskiego, J. Frylinga, W. Wasutyńskiego i L. Kielanowskiego oraz, przede wszystkim, J. Nowaka-Jeziorańskiego, którego ponad 300 prywatnych listów z lat 1946–1981 dotyczy m.in. współpracy autorskiej z tygodnikiem oraz współpracy M. Grydzewskiego z RWE.

Dla badaczy początków RWE interesująca będzie korespondencja redaktorów: M. Grydzewskiego, M. Chmielowca i J. Sakowskiego (pełniącego rolę współredaktora w okresie choroby Grydzewskiego) z dyrekcją rozgłośni polskiej RWE. Korespondencja ta, z lat 1951–1974 (w latach 1951–1952 adresatem listów Grydzewskiego był Stanisław Strzetelski, kierownik sekcji polskiej RWE w USA) dotyczy:

- wykorzystywania tekstów publikowanych w tygodniku w audycjach rozgłośni;
- publikowania tekstów audycji RWE na łamach „Wiadomości”;
- współpracy autorskiej Grydzewskiego z rozgłośnią (szczegółowa dokumentacja finansowa oraz projekty audycji);
- pośrednictwa w kontaktach z innymi autorami emigracyjnymi, np. Wacławem Iwaniukiem, który w 1955 roku przygotował dla RWE audycję „Poets Corner”.

Korespondencja pisarzy, współpracujących z RWE i „Wiadomościami”, zawiera wiele cennych informacji, dotyczących tak działalności radiowej i politycznej rozgłośni, jak i stosunków panujących wśród jej pracowników. Znajdujemy w niej też sugestywne opisy życia codziennego i prywatnego. Oto fragment listu G. Herlinga-Grudzińskiego do M. Grydzewskiego z 29.10.1952 roku.

Drogi Panie Mieczysławie,
Piszę do Pana ten list po pijanemu, bo od dwóch tygodni nie robię nic innego tylko piję (oczywiście wieczorami). Przyzna Pan że trudno się oprzeć pokusie, kiedy dobrzy ludzie zapraszają na wódkę jak na wodę. Wstyd mi że piszę do Pana dopiero teraz; po miłej libacji pożegnalnej powinienem był to zrobić już nazajutrz po przyjeździe do Monachium, ale tutejszy szal stachanowskiej pracy wciągnął mnie od razu w swoje tryby⁸. Jestem na ogół zadowolony: warunki dobre, morze wódki, dużo papierosów, doskonale i tanie jedzenie, praca o tyle znośna że Nowak zwolnił mnie od pyskówki i powierzył mi dwie audycje „high-brow” — list do komunisty i komentarz na temat życia kulturalnego w Kraju⁹. Wieczorem można wykroić dużo czasu dla siebie i mam nadzieję że jak tylko ochłonę z pierwszego szalu alkoholicznego, zabiorę się do pisania. [...]

Dziewczyny w [...], ale nie są zbyt pociągające. Przeciętna cena 25 marek za noc (2 i pół funta). Niemcy patrzą wilkiem i ma się wrażenie że chcieliby każdego foreignera (szczególnie Polaka) przepuścić przez komin komory gazowej.

Nie ulega wątpliwości, że najważniejszym dla historyków RWE fragmentem archiwum „Wiadomości”, odnoszącym się bezpośrednio do działalności rozgłośni, jest dokumentacja redagowanego w Monachium przez Zygmunta Jabłońskiego, a później Pawła Zarembę, czasopisma „Na Antenie”, które w latach 1963–1969 ukazywało się jako stały, miesięczny dodatek polityczny do „Wiadomości”. Czasopismo, choć wydawane w formacie i formie graficznej identycznej jak tygodnik Grydzewskiego, posiadało osobną numerację, indywidualną paginację oraz własną redakcję. Było jednak kolportowane wspólnie z tygodnikiem i dla większości czytelników traktowane było jako jego część. Mając tego świadomość, redaktorzy „Wiadomości” zabiegali o wysoki poziom

⁸ Oznacza to, że Herling znalazł się w Monachium 15 października 1952 roku.

⁹ Zob. nagrania z RWE: <http://www.polskieradio.pl/8/195/Artykul/1031639,Walka-o-siebie-w-trybach-losu-Swiaty-HerlingaGrudzinskiego> [dostęp 24.10.2014]

tekstów, publikowanych w „Na Antenie”. Widać to wyraźnie w treści listów J. Nowaka, Z. M. Jabłońskiego, P. Zaremby oraz E. Romiszewskiego. Mówi się w nich ponadto o układzie treści, dyskusjach z autorami (na temat poprawek redakcyjnych) oraz kwestiach finansowych. Trzeba bowiem pamiętać, że dla „Wiadomości” wydawanie pisma RWE było związane z dużą dotacją finansową, dającą pewną swobodę i bezpieczeństwo w redagowaniu tygodnika. Korespondencja kończy się zerwaniem współpracy RWE po konflikcie Jana Nowaka z Juliuszem Sakowskim, sekretarzem redakcji; powodem był spór wobec postawy Józefa Mackiewicza¹⁰.

W większych zespołach archiwalnych innych instytucji emigracyjnych w zasobie Archiwum Emigracji brak interesujących materiałów, związanych z RWE, choć znajdują się w nich listy pracowników i współpracowników radia. Nieliczne dokumenty odnaleźć można w archiwum Księgarni Libella i Galerie Lambert. Dotyczą one zakupu przez Radio (i Jana Nowaka) książek lub dzieł sztuki oraz przede wszystkim prób o zgodę właścicieli księgarni na wykorzystanie w audycjach polskiej rozgłośni fragmentów książek, publikowanych w paryskiej „Libelli”¹¹.

Zaskakujący jest brak jakichkolwiek śladów współpracy RWE z największą emigracyjną instytucją, działającą na terenie Niemiec, tj. Stowarzyszeniem Polskich Kombatanów — oddział Niemcy. Całe archiwum niemieckiego SPK trafiło do Torunia w 2008 roku i zostało uporządkowane. Również w obszernej dokumentacji Kongresu Wolności Kultury, znajdującej się w Toruniu, nie znajdziemy jakichkolwiek śladów współpracy z RWE¹².

II. Archiwa i kolekcje osobowe

Główną częścią zasobu Archiwum Emigracji są spuścizny ludzi pióra, sztuki, nauki i polityki, tj. archiwa prywatne i literackie pisarzy, dziennikarzy, publicystów, wydawców, polityków, ludzi teatru, muzyki i sztuki oraz wybitnych osobistości życia społeczno-kulturalnego wychodźstwa polskiego po 1939 roku i nielicznych „krajowych” badaczy emigracji. Na wstępie zaznaczyć należy, że niemal każda spuścizna literacka zawiera jakieś materiały, związane z Rozgłośnią Polską RWE. Są to z reguły listy — od pracowników radia lub dyrekcji rozgłośni — wydawnictwa RWE (czasopisma, biuletyny i broszury), druki ulotne i wycinki prasowe, czasem nagrania i fotografie. Wszelako poniżej wymieniono i omówiono jedynie te kolekcje archiwalne stałych i czasowych pracowników i współpracowników Rozgłośni Polskiej RWE oraz większe zespoły korespondencji w archiwach innych osób, które zawierają dokumentację wartościową badawczo, pomijając dokumenty powszechne oraz o znikomej wartości poznawczej.

Współpraca ludzi pióra z RWE mogła mieć wieloraki charakter. Poza regularną współpracą (na etacie lub jako *freelancer*) pisarze i publicyści, ale też politycy i działacze społeczni występowali w audycjach Radia, czytając własne teksty (nie tylko literackie, ale częściej polityczne), dyskutując o cudzych lub wspominając wybitnych

---

¹⁰ Więcej na ten temat, patrz: Rafał Moczko, „Na Antenie” i „Wiadomości”: okoliczności rozpoczęcia i zakończenia współpracy, artykuł w tym tomie; patrz też: M. A. Supruniuk, Mieczysław Grydzewski — herbu Zerwikaptur: najpokorniejszy sługa literatury, [w:] M. Grydzewski, *Silva rerum*, Warszawa 2014, s. 17.

¹¹ Zgodnie z prawem francuskim księgarnia posiadała zgodę na wydawanie książek i czasopism, z czego od początku działalności korzystała.

¹² Na temat Kongresu Wolności Kultury patrz: M. A. Supruniuk, *Przyjaciele wolności. Kongres Wolności Kultury i Polacy*, Warszawa 2008.

zmarłych. Wielu pisało do radia lub „Na Antenie”, nigdy przed mikrofonem nie zasiadając. W poniższym zestawieniu zaznaczono charakter współpracy twórcy archiwum oraz najciekawsze dokumenty ze spuścizny.

Sygn. AE/MC

Michał Chmielowiec (1918–1974), poeta, pisarz, publicysta, tłumacz, redaktor londyńskich „Wiadomości”. W latach 1953 i 1954 otrzymał pierwsze nagrody w konkursach RWE na esej i słuchowisko radiowe. Od roku 1955 do 1957 pracował w monachijskiej redakcji „Głosu Ameryki”, a w latach 1958–1960 był pracownikiem etatowym RWE.

Archiwum zawiera korespondencję z Janem Nowakiem (1953–1973), dyrekcją RWE oraz dokumentację współpracy z lat 1958–1966. W archiwum znajdują się również maszynopisy słuchowisk radiowych Chmielowca: „Na rozkaz”, „Przyjacielska rozgrywka” i „Współlistnienie”. Zawiera ono ponadto listy od pracowników RWE, m.in.: Tadeusza Nowakowskiego (1954–1973), Tadeusza Celta-Chciuka, Aleksandry Stypułkowskiej. Osobny zbiór stanowi dokumentacja konfliktu Józefa Mackiewicza z Janem Nowakiem-Jeziorańskim.

Sygn. AE/EC

Edward E. Chudzyński (1921–1990), dramatopisarz, poeta, satyryk. Autor audycji i słuchowisk radiowych nagrywanych w londyńskim studio RWE.

Archiwum zawiera maszynopisy popularnych słuchowisk: „A mnie został mazureczek” (1968); „Książę Pepi” (1969); „Korsykanin” (1969); „Ostatni kurant” (1967); „Obywatel Rzeczypospolitej” (1969); „Zwycięstwo bez dzwonów” (1965); oraz dokumentację innych prac Chudzyńskiego dla RWE i współpracy z Władą Majewską w londyńskim studio RWE, w tym audycji kabaretu „PECH” (Pęski-Chudzyński) z lat 70.

Sygn. AE/MDZ

Maria Danilewicz Zielińska (1907–2003), bibliotekarz, bibliograf, prozaik i historyk literatury. Współpracowała z RWE od początków jego działalności jako *freelancer*; przygotowując materiały bibliograficzne, biorąc udział w audycjach.

Archiwum M. Danilewiczowej uległo spaleni w jej portugalskim domu w Fejo w 2002 roku. To, co znajduje się w Toruniu, trafiło do Polski za sprawą prof. Andrzeja Kłossowskiego w latach 90. i zawiera m.in. fragmenty maszynopisów audycji „Dziennik lektury”, który pisarka realizowała dla RWE w latach 80.

Sygn. AE/BG

Barbara Gaździk, historyk literatury.

Archiwum zawiera obszerną korespondencję z Bronisławem Przyłuskim, autorem słuchowisk i lektorem RWE, z lat 1958–1970, gdy mieszkał w Monachium.

Sygn. AE/PG

Piotr Guzy (1922), prozaik. W latach 1969–1978 był pracownikiem RWE w Monachium.

Archiwum zawiera korespondencję z RWE, maszynopisy audycji radiowych, materiały warsztatowe przygotowywanych tekstów oraz listy przyjaciół z Monachium: T. Nowakowskiego, W. Odojewskiego i innych.

Sygn. AE/TKZ

Tamara Karren-Zagórska (1913–1997), publicystka, poetka i dramatopisarka.

Jej współpraca z RWE była sporadyczna, ale w archiwum zachowała się korespondencja w sprawie adaptacji radiowej jej dramatu *Kim był ten człowiek? (rzecz o Korczaku)*.

Sygn. AE/SK

Stefania Kossowska (1909), dziennikarka, pisarka, publicystka, ostatnia redaktor londyńskich „Wiadomości”. W 1954 roku otrzymała pierwszą nagrodę RWE za „List do kraju”, tłumaczący powody pozostania na emigracji, i rozpoczęła stałą, trwającą do rozwiązania rozgłośni współpracę jako *freelancer*. Jej skrypty publikowane były w piśmie „Na Antenie”, brała udział w ankietach, konkursach, dyskusjach literackich.

Archiwum zawiera korespondencję z RWE oraz skrypty tekstów, wygłaszanych w rozgłośni, m.in. cyklu „Książka roku”.

Sygn. AE/JK

Janusz Kowalewski (1910–1996), pisarz, publicysta, wydawca. W latach 50., po nieudanych próbach dołączenia do zespołu Sekcji Polskiej, Kowalewski współpracował z RWE jako *freelancer*.

Archiwum zawiera korespondencję z dyrekcją RWE w sprawie zatrudnienia oraz współpracy autorskiej, maszynopisy wystąpień, udziałów w ankietach i konkursach rozgłośni. Wśród maszynopisów są teksty słuchowisk „Bajka polska” (1952), „Sen o władzy” (1955), „Dramat o Van Goghu” (1955), „Maciuś Szary pisze list do Bieruta” (1955), „Na partie polityczne”, „Gołabek trzeba położyć” oraz „Joanna i Jan” (1955), przygotowanych dla RWE. Ostatnia z nich otrzymała w 1955 roku nagrodę w konkursie rozgłośni.

W archiwum znajduje się ponadto obszerna dokumentacja konfliktu J. Nowaka-Jeziorańskiego z J. Mackiewiczem oraz dokumentacja procesu J. Nowaka z czasopismem „Rheinischer Merkur” z 1975 roku, w tym broszura Stefana Wysockiego „Polska z oddalenia — prawda z bliska” (1989). Wśród korespondentów Kowalewskiego są również pracownicy RWE, szczególnie obszerna jest korespondencja z T. Nowakowskim.

Sygn. AE/JKP

Jan Krok-Paszkowski (1925), powieściopisarz, dziennikarz, publicysta. W latach 1952–1965 pracował w Rozgłośni Polskiej RWE, a w okresie 1987–1988 piastował funkcję jednego z jej dyrektorów. W latach 1966–1985 był szefem Sekcji Polskiej BBC i dyrektorem wydziału Południowo-Wschodniej Europy BBC.

Archiwum zawiera dokumentację pracy w RWE, skrypty audycji od lat 50. oraz kilka taśm z nagraniami historycznymi (piosenki marca 1968) i przemówieniami (Józefa Becka, E. Raczyńskiego, Władysława Andersa, Jana I. Paderewskiego).

Sygn. AE/KM

Na szczególną uwagę ze względu na unikatowość zasługuje największe i najważniejsze archiwum RWE w zasobie Archiwum Emigracji: „Archiwum wschodnie”, подарowane przez Krystynę Miłotworską. Są to skrypty i taśmy audycji na temat sytuacji Polaków w Rosji (ówczesnym ZSSR), nadawanych od października 1955 do maja 1991 roku. Tytuł i miejsce cyklicznie emitowanej audycji, o której mowa, ulegały wielokrotnym zmianom. I tak możemy wyróżnić następujące części składowe:

- „Poles in Russia” to audycja emitowana od 16 października 1955 do 24 listopada 1955 w ramach wielu innych programów. Samodzielnie

występuje od 29 listopada 1955, jednak regularne jej zapisy mamy od 10 grudnia 1955 do 13 sierpnia 1956. Cykl ten liczy 79 odcinków. Zachowało się również po jednym zapisie z grudnia 1966 i 1975.

- „Polacy w Rosji” — dysponujemy zapisami od sierpnia 1983 do połowy czerwca 1984 jako elementów innych programów, samodzielna emisja od 18 czerwca 1984 do 21 grudnia 1987, cykl liczy 124 części.
- „Polacy w ZSRR” — kontynuacja i dalsza numeracja z audycji „Polacy w Rosji”, emitowana od 28 grudnia 1987 do 11 stycznia 1988.
- „Poles in the USSR” — samodzielna audycja licząca 125 części, początek emisji 1 lutego 1988, zakończona 30 lipca 1990, niekiedy pod nazwą „Poles in the East”.
- „Poles in the East” jako samodzielna audycja od 6 sierpnia 1990 do 13 maja 1991, 38 części.

Sygn. AE/NP

Nina Polan (Janina Katelbach) (1927–2014), aktorka i reżyserka teatralna. W latach 1952–1954 mieszkała w Monachium i pracowała w RWE, przygotowując adaptacje sztuk teatralnych. Zajmowała się takimi adaptacjami także po wyjeździe do USA w 1954 roku.

Archiwum zawiera skrypty audycji i maszynopisy adaptacji, m.in. „Antygony” Jean Anouiln’a, „Akropolis” Stanisława Wyspiańskiego oraz tekstów piosenek 1954–1955 Wiktora Budzyńskiego.

Sygn. AE/JPB

Janusz Poray-Biernacki (ps. Janusz Jasińczyk) (1907–1996), prozaik, krytyk, tłumacz, publicysta. Od roku 1954 nieregularnie współpracował jako autor słuchowisk oraz recenzji filmowych z Rozgłośnia Polską RWE.

Archiwum zawiera korespondencję z RWE, skrypty tekstów i artykułów publikowanych w „Na Antenie”.

Sygn. AE/ZR

Zofia Romanowiczowa (1922–2010), pisarka, tłumaczka. Jej powieści były omawiane i czytane na antenie Radia, ale w latach 50. krótko pisała dla RWE cykl słuchowisk pod wspólnym tytułem: „Dialogi Ireny i Zosi”. W latach późniejszych, od czasu do czasu, na zamówienie J. Nowaka, przygotowywała opinię o nowościach wydawniczych francuskich. W spuściźnie zachowała się korespondencja z RWE oraz teksty słuchowisk.

Sygn. AE/JS

Juliusz Sakowski (1905–1977) publicysta, dziennikarz, wydawca. W latach 1966–1974 sekretarz redakcji „Wiadomości”.

Archiwum zawiera cenną korespondencję ze współpracownikami RWE: J. Nowakiem, Z. Michałowskim, L. Kielanowskim, T. Nowakowskim i J. Frylingiem. Osobny zbiór stanowi dokumentacja konfliktu J. Mackiewicza z J. Nowakiem.

Sygn. AE/WT

Wiktor Trościanko (1911–1983), prozaik, poeta, publicysta. Stale współpracował z RWE jako desygnowany przedstawiciel Stronnictwa Narodowego na obczyźnie. Był redaktorem i autorem audycji publicystycznej „Odwrotna strona medalu” (The Other Side of the Coin) w latach 1952–1976.

Archiwum W. Trościanki jest najpełniejszym zbiorem dokumentów papierowych, związanych z działalnością RWE, jaki znajduje się w Archiwum Emigracji. Archiwum zawiera komplet skryptów audycji i słuchowisk radiowych oraz dyskusji prowadzonych na antenie RWE przez Trościankę. Niektóre z nich znajdują się również na taśmach magnetofonowych. Archiwum zawiera ponadto maszynopisy tekstów, publikowanych w wydawnictwach RWE („Na Antenie”), dokumentację pracy pisarza w Rozgłośni oraz obszerną korespondencję ze słuchaczami (wykorzystywaną w audycjach), pracownikami i dyrekcją Radia: J. Nowakiem, T. Nowakowskim, M. i D. Gamarnikow, J. i D. Mierzanowskimi i innymi. Na uwagę zwraca zwłaszcza niewielkie przemówienie, które Trościanko przygotował i samodzielnie przeczytał wieczorem 28 czerwca 1956 roku. Była to pierwsza reakcja na czarny czwartek w Poznaniu.

Sygn. AE/WW

Wojciech Wasutyński (1910–1994), publicysta, dziennikarz, działacz katolicki. Był także prezesem Związku Dziennikarzy Polskich i sekretarzem Akcji Katolickiej. W 1954 otrzymał nagrodę literacką Stowarzyszenia Katolickiego „Veritas”. Współpracował z RWE od lat 50. do likwidacji nowojorskiej sekcji RWE w 1973. Realizował cykle „Pogadanka dla rodziców”, „Pogadanka dla nauczycieli”, „Pogadanka o przepięczości” oraz „Polish Weekend International Commentary”.

Spuścizna zawiera skrypty wszystkich audycji autorskich oraz nieliczne taśmy.

Sygn. AE/ŁW

Łukasz Winiarski (1890–1973) poeta, publicysta i działacz polityczny PPS ze Szwecji. W roku 1953, za „Listy z kraju”, otrzymał nagrodę RWE w konkursie literackim i podjął na szereg lat współpracę z rozgłośnią, opracowując m.in. „Program dla komunistów”.

Archiwum zawiera dokumentację współpracy z RWE oraz korespondencję z dyrekcją Rozgłośni.

Sygn. AE/TW

Tadeusz Wittlin (1909–1998), poeta, satyryk, prozaik, dramatopisarz. Od roku 1952 mieszkał w Stanach Zjednoczonych, gdzie pisywał audycje literackie dla Głosu Ameryki i RWE.

Archiwum zawiera rękopisy tekstów audycji radiowych, głównie odczytów, wspomnień, sprawozdań i recenzji. Jest także korespondencja z T. Nowakowskim i Zdzisławem Najderem.

Sygn. AE/SW

Stanisław Wujastyk (1914–2012), pilot, publicysta, działacz społeczny. Latał jako pilot samolotów w lotnictwie cywilnym po Afryce i Azji (m.in. w Afganistanie). Równocześnie współpracował z Radiem Wolna Europa, nadsyłając swe korespondencje i reportaże. W 1975 roku został dyrektorem Polsko-Amerykańskiego Komitetu Imigracyjnego w Monachium — instytucji, która miała za zadanie otaczać opieką uchodźców z Polski. W 1984 roku przeniósł się do podobnego urzędu, amerykańskiego Intergovernmental Committee For Migration, gdzie służył pomocą emigrantom solidarnościowym.

Archiwum zawiera teksty jego korespondencji z podróży i reportaży, wysyłanych do RWE i czytanych na antenie.

Sygn. AE/WZ

Wacław Zagórski (1909–1983), dziennikarz, wydawca, żołnierz AK i autor wspomnień. Rozpoczął współpracę z RWE już w latach 50. jako *freelancer*, nb. niezbyt często z powodu wydawania przez niego „Tygodnia Polskiego”, od 1959 roku dodatku sobotniego do „Dziennika Polskiego”, w którym publikował teksty skryptów audycji RWE.

Spuścizna zawiera maszynopisy i skrypty radiowe audycji, poświęconych głównie sprawom wojny i działalności Armii Krajowej. Na uwagę zasługuje jednak bardzo ciekawa, choć niezbyt obszerna korespondencja od roku 1962, dotycząca „sprawy Mackiewicza” (tj. konfliktu z J. Nowakiem) i okoliczności wydania broszury *Pod pręgierzem* (1971). Zagórski był świadkiem oskarżenia na procesie J. Mackiewicza przed sądem koleżeńskim w 1945 roku we Włoszech.

Sygn. AE/PZ

Paweł Zaremba (1915–1979), polski historyk, pisarz i dziennikarz, współpracował najpierw z BBC, a następnie z RWE od początku lat 1960., a w roku 1967 wszedł do zespołu kierowniczego Radiostacji i przeniósł się do Monachium. W RWE kierował audycjami historycznymi oraz sam prowadził bardzo popularną audycję, dotyczącą historii Polski. Był redaktorem „Na Antenie” po Zygmuncie Jabłońskim, gdy pismo ukazywało się jako samodzielny miesięcznik i jako dodatek do „Orla Białego”.

Archiwum zawiera dokumentację współpracy oraz maszynopisy i skrypty radiowe, z datami emisji. Widnieją tam teksty dotyczące turystyki europejskiej, stosunków ekonomiczno-politycznych w Związku Sowieckim, historii Polski, USA i innych krajów, recenzje książek historycznych, literackich, a także cykle audycji, np. „Polski charakter narodowy” z 1963 roku. Najbardziej popularne stały się jego audycje, opisujące tajniki życia codziennego Londynu: działanie poczty, metra, sądów, telefonów czy muzeów. W archiwum znajdziemy wspomnienie Michała Suszyńskiego o P. Zarembie, wygłoszone na antenie RWE 24.04.1979 roku.

III. Księgozbiory historyczne

Archiwum Emigracji gromadzi i zachowuje w całości księgozbiory ważnych postaci polskiego wychodźstwa oraz niektórych instytucji. Niektóre z nich uzupełniają spuścizny lub kolekcje archiwalne tych samych osób. Na uwagę zasługują zwłaszcza książki w podręcznych bibliotekach artystów plastyków, których lektura pozwala niekiedy odkryć inspiracje dla powstania ważnych dzieł sztuki. W Archiwum Emigracji zgromadzone są m.in. księgozbiory malarzy: Józefa Czapskiego, Halimy Nałęcz, Adama Kossowskiego, Marka Oberländera, Władysława R. Szomańskiego, Stanisława Frenkla czy Jana Ulatowskiego. Jedynym księgozbiorem pracownika RWE jest niewielka, licząca prawie 100 pozycji, biblioteczka Bronisława Przyłuskiego. W skład tej biblioteczki wchodzi szereg książek z dedykacjami dla Gustawa Herlinga-Grudzińskiego¹³. Inne noszą dedykacje współpracowników i przyjaciół Przyłuskiego z okresu, gdy pracował w Monachium w RWE.

IV. Archiwum dokumentacyjne

Dział pn. Archiwum dokumentacyjne gromadzi niewielkie publikacje książkowe lub ich fragmenty, broszury, wycinki prasowe, dokumentację fotograficzną, druki ulot-

---

¹³ Według relacji Barbary Gaździk, Herling-Grudziński zostawił te książki Przyłuskiemu, wyjeżdżając w połowie lat 50. na stałe do Monachium.

ne, afisze i akcydensy, a także pamiątki, kserokopie dokumentów archiwalnych, notatki bio-bibliograficzne itp., dotyczące setek osób: pisarzy, publicystów, artystów, wybitnych osobistości polskiego wychodźstwa, a także dziesiątków instytucji: wydawnictw, czasopism, organizacji i firm polskich na obczyźnie. Dokumentacja ta, rzadko scalana i trudna do zebrania, stanowi cenne uzupełnienie zbiorów rękopiśmiennych i opracowań naukowych.

Osobny zbiór takich dokumentów dotyczy dziejów RWE oraz J. Nowaka-Jeziorańskiego. Znajdują się wśród nich nieliczne i niekompletne wydawnictwa RWE: „Wolna Europa. Biuletyn Informacyjny” (1956), serwisy informacyjne z nasłuchu i przeglądy prasy krajowej, np. „News from Poland. Informacyjny biuletyn tygodniowy” (lata 50.), „Radio Free Europe Research” (lata 60. i 70.), oraz druki na papierze biblijnym, np. Seweryna Bialera: *Wybrałem prawdę. Rozdział pierwszy* (1956); Georga Orwella: *Folwark zwierzęcy* (1955) i przede wszystkim Józefa Światło: *Za kulisami bezpieki i partii* (1954). Wśród materiałów są też wydawnictwa Free Europe Committee Inc., ideowo związanego z początkami RFE. W wycinkach prasowych znajdują się teksty J. Nowaka-Jeziorańskiego z prasy emigracyjnej i krajowej po 1990 roku, ale też i rocznicowe, poświęcone RWE, oraz wszelkiego rodzaju ogłoszenia, np. o organizowanych w Londynie, głównie w Ognisku Polskim w latach 50. i 60., wydarzeniach artystycznych transmitowanych (nagrywanych) w audycjach RWE, z udziałem pracowników i współpracowników stacji. Taką cykliczną audycją było m.in. „Wieczne młodzi” — słuchowisko rozrywkowe z udziałem S. Kossowskiej, S. Balińskiego, M. Hemara i J. Sakowskiego (skład się nieznacznie zmieniał — dochodził np. Ignacy Wieniewski czy T. Terlecki). Uczestniczący odpowiadali na pytania, przesłane przez słuchaczy z Kraju oraz zadawane z sali, a teksty we fragmentach drukowane były w „Na Antenie”.

Osobnym fragmentem zbioru dokumentów i pamiątek jest antena do nasłuchu audycji RWE w kraju w latach 80., подарowana Archiwum Emigracji przez Aleksandra Świeykowskiego.

V. Zbiory audiowizualne

Zbiory audiowizualne, jakkolwiek skromne ilościowo, obejmują płyty gramofonowe od końca XIX wieku, taśmy, kasety oraz nagrania filmowe emigracyjnych i polonijnych oficyn fonograficznych i rozgłośni radiowych. Wśród najcenniejszych znajdują się polskie wydawnictwa płytowe takich firm jak: Polonia i Ballada-Pavilon Records, oraz nagrania sygnowane przez emigracyjne instytucje, np. Sekcję Polską RWE, Solidarity with Solidarność. Gromadzone są również wydawnictwa płytowe niepolskie, ale z udziałem polskich muzyków, piosenkarzy czy wybitnych osobistości (np. Jana Pawła II) oraz nagrania odnoszące się do historii ziem polskich (np. muzyka Żydów aszkenazyjskich).

Archiwum posiada kilka płyt gramofonowych, wydanych przez RWE. Są to: zespół czterech płyt pt. „Świadkowie historii” z 1965 roku w opracowaniu Jana Jasiewicza, zawierające wypowiedzi, przemówienia i komentarze wybitnych postaci z historii Polski, w tym Józefa Piłsudskiego, Ignacego J. Paderewskiego, Kazimierza Sosnkowskiego, Władysława Sikorskiego, Władysława Andersa; dwa dwupłytkowe albumy: pierwszy — pn. „Kawalkada czasu: 1952–1964”, pod redakcją tegoż J. Jasiewicza oraz drugi — „Kawalkada czasu: 1964–1974” w opracowaniu Wacława Krajewskiego. Zawierają one dźwiękowe dokumenty nagrań audycji RWE, rejestrujące ważne wydarzenia w Polsce i na świecie, od powstania Rozgłośni po odbudowę Zamku Królew-

skiego w Warszawie. Z RWE związany jest również album piosenek Mariana Hemara w opracowaniu Władysław Majewskiej, a także płyta z balladami Jacka Kaczmarskiego.

Osobno zebrane są nagrania rozmów z pisarzami i wydawcami emigracyjnymi. Wśród materiałów, dotyczących RWE, interesujące mogą być rozmowy z Włodzimierzem Sznarbachowskim.

VII. Biblioteka

Biblioteka podręczna gromadzi księgozbiór, poświęcony dziejom emigracji i Polonii, oraz kolekcję czasopism polskich wychodzących na obczyźnie od 1939 roku. Wśród kilku setek czasopism, Archiwum posiada komplet miesięcznika, wydawanego przez RWE pn. „Na Antenie”: z lat 1963–1969, gdy pod redakcją Zygmunta M. Jabłońskiego było ono częścią składową tygodnika literackiego „Wiadomości”; roczniki miesięcznika z lat 1969–1973, gdy pod redakcją Pawła Zaremby ukazywało się samodzielnie, oraz numery z lat 1974–1982, gdy wychodziło jako część „Orła Białego” także pod red. Zaremby. Wreszcie wyodrębnione zostało także „Na Antenie” z lat, gdy było rubryką w „Dzienniku Polskim” (1982–1989). Podręczny księgozbiór zawiera ponadto podstawową literaturę do dziejów RWE, w tym publikacje J. Nowaka-Jeziorańskiego, M. Łatyńskiego, K. Zamorskiego, George R. Urbana i Aliny Perth-Grabowskiej.

VIII. Zbiory cyfrowe

Ostatnim działem Archiwum Emigracji, powstałym w roku 2000, są zbiory cyfrowe. Są to zdigitalizowane czasopisma oraz bazy danych. Archiwum jako pierwsze w Polsce rozpoczęło ucyfrowienie czasopism emigracyjnych, wprowadzając do Internetu w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej roczniki „Wiadomości Polskich, Politycznych i Literackich” (1940–1944) oraz „Wiadomości” (1946–1981). W roku 2014 wprowadzono także całe zdigitalizowane „Na Antenie”, we wszystkich edycjach czasopism.

Trwają prace nad wprowadzeniem do zbiorów cyfrowych Kartoteki Osobowej Emigracji Polskiej, tj. kilkudziesięciu tysięcy nekrologów osób żyjących i zmarłych na emigracji. Wśród tych osób znajdują się także pracownicy i współpracownicy RWE.

***

Zasób archiwalny i dokumentacyjny Archiwum Emigracji ma niebagatelne znaczenie dla wszelkiego rodzaju studiów nad historią emigracji i Polonii w XX wieku, w szczególności studiów nad kulturą emigracji, także w jej personalnym aspekcie. Powyższe zestawienie cennych dokumentów i nagrań, dotyczących RWE, w szczególności materiałów redakcji „Na Antenie”, ukazuje, że studia w Toruniu mogą mieć znaczenie także dla badaczy roli monachijskiej rozgłośni radiowej w ocaleniu kultury polskiej. Nie jest bowiem przypadkiem, że poza kilkoma znaczącymi wyjątkami, takimi jak Józef Mackiewicz, Radio Wolna Europa spełniało rolę mecenasa i opiekuna dla twórców kultury polskiej, zatrudniając wybitnych literatów i muzyków na etatach i w audycjach, wspierając wydawanie książek i czasopism (pośrednio umożliwiając płacenie honorariów dla pisarzy) oraz fundując stypendia i zapomogi.

LITERATURA

- J. Jędrzejczak, *Mówi Polskie Radio Kair*, Archiwum Emigracji 2001 t. 4, s. 7–28;
- R. Moczkoćdan, „*Na Antenie*” i „*Wiadomości*”: *okoliczności rozpoczęcia i zakończenia współpracy*, artykuł w tym tomie, s. 48–78;
- M. Mroczkowska-Gesek, Anna Mieszkowska, *Bronisław Przyłuski — życie i twórczość literacka*, Toruń 2014, s. 31–38;
- M. A. Supruniuk, *Mieczysław Grydzewski — herbu Zerwikaptur: najpokorniejszy sługa literatury*, [w:] M. Grydzewski, *Silva rerum*, Warszawa 2014, s. 17;
- , *Przyjaciele wolności. Kongres Wolności Kultury i Polacy*, Warszawa 2008;
- , *Radio Wolna Europa w zbiorach Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, [w:] *Wokół Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa*, Warszawa 2002, s. 109–115;
- J. Winczakiewicz, *Audycje polskie z Paryża*, Archiwum Emigracji 2000 t. 3, s. 269–278.

THE SCATTERED HERITAGE OF RADIO FREE EUROPE: THE LEGACY OF SCIENTISTS, ARTISTS AND CULTURAL ACTIVISTS CONNECTED WITH RADIO FREE EUROPE PRESERVED AT THE ARCHIVES OF POLISH EMIGRATION OF THE UNIVERSITY LIBRARY IN TORUŃ

The Archives of Polish Emigration holds a collection of archival materials concerning the history of the Polish Section of Radio Free Europe in Munich and the biographies of its employees. These are primarily documents related to the *Na Antenie* magazine, published in London since 1963, which printed transcripts of radio programmes. The Archive also keeps recordings of radio programmes and the legacy of Radio Free Europe's employees.

KEY WORDS: Polish Section of Radio Free Europe; the legacy of the radio station's employees; Jan Nowak-Jeziorański; *Na Antenie*.